

Тема 8.
Негативні явища
економічних криз

План Лекції № 8

1. Економічні кризи: сутність, види та шляхи подолання.
2. Безробіття: його суть, причини і основні види.
3. Інфляція: причини, види та основні напрямки антиінфляційної політики.

Економічні кризи

- *Економічна криза* - фаза економічного циклу, під час якої відбувається різке відновлення порушених відтворювальних пропорцій шляхом спаду виробництва, недовантаження виробничих потужностей, зростання безробіття та ін.
- Це явище періодично повторюється і виявляється у надвиробництві капіталу і товарів. При цьому надвиробництві не абсолютному, а відносному, що передбачає більшу кількість вироблених товарів, ніж та, яку може спожити суспільство.
- Криза означає відносне надвиробництво внаслідок обмеженого платоспроможного попиту населення, що пояснюється збіднінням робітничих мас.
- Кризи глибоко вражають і руйнують усе народне господарство. Вони свідчать про силу стихійного саморегулюючого механізму ринкової економіки.

Економічні кризи

- Світова економічна криза 1929-1933 років була найсильнішою за своїми наслідками для світового господарства: сукупний обсяг промислового виробництва капіталістичного світу скоротився на 46%, виплавка сталі та чавуну зменшилася на 62%, зовнішньоторговельний оборот - на 67%, кількість безробітних становила 1/4 всіх зайнятих, вартість цінних паперів на біржах - на 60-75%.
- Особливостями цієї світової кризи були: тривалий спад виробництва; переплетіння промислової та аграрної кризи; переплетіння кредитної, валютної і фінансової криз; масовість банкрутств малого і великого бізнесу.
- В Україні у 1999 році порівняно з 1990 роком спад виробництва валового внутрішнього продукту становив 60%, а в 2009 році біля 15% за рік.

Відмінності структурних криз від циклічних

- охоплюють не все народне господарство, а його частину;
- триваліші щодо будь-якої галузі;
- породжуються диспропорціями між виробництвом і споживанням, попитом і пропозицією;
- можуть бути кризами як надвиробництва, так і недовиробництва;
- диспропорційність у структурних кризах недовиробництва може бути абсолютною і виявлятися у фізичному невистачанні продукції; така диспропорційність не може бути врівноважена тільки зростанням цін;
- інвестиційний цикл у кожній галузі специфічний;
- специфічні риси структурних криз зумовлені галузевими особливостями нагромадження основного капіталу.

Антициклічне регулювання економіки

- *Антициклічне регулювання економіки* - це свідомі і цілеспрямовані дії держави, а частково - могутніх корпорацій і наднаціональних органів на промисловий цикл з метою зменшення циклічних криз, стабілізації господарської кон'юнктури і темпів економічного зростання.
- Найважливішу роль у цьому регулюванні відіграє держава.

Методи антициклічного регулювання економіки

- Антициклічне регулювання здійснюється економічними і адміністративними методами.
- Економічні методи:
 - проведення жорсткої грошово-кредитної політики, що полягає у зниженні відсоткової ставки за кредитами. Перевага - дуже оперативне застосування, але важливо точно визначити час підвищення чи зниження відсоткової ставки;
 - розширення інвестиційної діяльності - держава у фазах кризи і депресії знижує ставки оподаткування прибутків та зарплати. Під час кризи уряд збільшує обсяг прямих капіталовкладень, насамперед у галузях економічної і соціальної інфраструктури.
- До *адміністративних методів* відносять: зміну законодавства, амортизаційних правил, прийняття нових законів про податки або поправок до діючих директивних документів центрального уряду.
- Окрім цього, держава проводить уніфіковану промислову, структурну, податкову, амортизаційну та іншу форму політики, що є важливим фактором антициклічного регулювання.

Безробіття

- *Безробіття* - соціально-економічне явище, за якого частина працездатного населення не може знайти роботу, стає відносно надлишковою, поповнюючи резервну армію праці.
- На відміну від Міжнародної організації праці статистичні органи України згідно із Законом „Про зайнятість” обов’язково додають ще одну вимогу – до офіційних безробітних відносять тих, хто зареєстрований у державній службі зайнятості або на біржі праці. Саме ця вимога є причиною відсутності збігу одних і тих же показників (кількість безробітних або рівень безробіття) за цими двома методиками.
- За визначенням Макконала і Брю, *безробіття* - це неспроможність держави забезпечити всіх бажаючих робочими місцями.

Види безробіття

технологічне - спричинене витісненням працівників внаслідок впровадження нової, переважно автоматизованої техніки;

фрикційне - пов'язане з плинністю робочої сили, зумовленої її професіональними, віковими та регіональними переміщеннями. Виникає внаслідок зміни роботи чи переїзду на інше місце проживання;

структурне - зумовлене структурними змінами в економіці, що спричиняють невідповідність між галузями економіки і професійною підготовкою найманих працівників. Виникає внаслідок розвитку технологій;

циклічне - спричинене спадом економічної кон'юнктури всередині країни - економічними циклами і насамперед кризами;

конверсійне - зумовлене закінченням військових дій, значним скороченням виробництва військової продукції;

регіональне - пов'язане з недостатнім розвитком промисловості в окремих регіонах, наявністю в них надлишку робочої сили тощо;

інституційне - цей вид безробіття пов'язаний із недосконалою організацією роботи самого ринку праці, тобто відсутність інформації за регіональними ринками праці не дає можливості ефективно розподіляти трудові ресурси по регіонах;

добровільне - в кожній країні існує прошарок людей, які не бажають працювати через ряд психологічних причин.

Теорії безробіття

- *Технологічна концепція безробіття* виникла в середині 50-х років ХХ ст. Згідно з нею, причиною безробіття є прогрес техніки, технічні зміни у виробництві, особливо раптові. Боротися з безробіттям можна лише через обмеження технологічного прогресу, його сповільненням.
- *Кейнсіанська теорія безробіття* причиною безробіття називає недостатній попит на товари, що зумовлено схильністю людей до заощадження та недостатніми стимулами до інвестицій. Кейнсіанці переконані, що ліквідувати безробіття можна, якщо держава стимулюватиме попит та інвестиції.
- *Монетаристська концепція безробіття* пояснює його високим рівнем заробітної плати: щоб знизити безробіття, слід зменшити заробітну плату. Неокласична школа вважає безробіття природним явищем.
- *Марксистська теорія безробіття* посилається на закономірності капіталістичного способу виробництва, насамперед закони конкурентної боротьби, які змушують капіталістів збільшувати інвестиції, вдосконалювати техніку. Це спричиняє відносне збільшення витрат на засоби виробництва порівняно з витратами на робочу силу, що й зумовлює зростання органічної будови капіталу та збільшення безробіття. Останнє також пов'язане з циклічними процесами нагромадження капіталу й особливостями відтворення.

Причини безробіття

- пошук першого місця роботи;
- пошук більш вигідного і привабливого місця роботи;
- сезонний характер роботи;
- переїзд з одного місця проживання до іншого;
- порушення трудової дисципліни;
- розвиток науково-технічного прогресу, який призводить до зміни технологій;
- структурні зміни в економіці, виникнення нових галузей;
- циклічний розвиток економіки, який обумовлює зниження сукупного попиту на товари та послуги на стадії кризи та депресії, а отже і зниження попиту на робочу силу;
- втручання профспілок та економічна політика уряду щодо збільшення мінімального розміру заробітної плати.

Закон Оукена

Природний рівень безробіття - це сума фрикційного та структурного безробіття, при чому циклічне безробіття дорівнює 0. Природний рівень безробіття - це той рівень, при якому виробляється потенційний ВВП.

Американський економіст Артур Оукен довів існування залежності між рівнем безробіття і відставанням фактичного ВВП від потенційного.

Згідно з *законом Оукена*: якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний на 1 %, то суспільство втрачає 2,5 % ВВП. Інакше кажучи, кожен відсоток циклічного безробіття призводить до втрати суспільством 2,5 % ВВП. В загальному вигляді закон Оукена може бути представлений формулою:

$$\frac{Y - Y^*}{Y^*} = -\beta(u - u^*)$$

де Y – фактичний обсяг національного виробництва;

Y^* – потенційний ВВП;

β – число Оукена, яке становить 2,5, або коефіцієнт чутливості ВВП до динаміки циклічного безробіття;

u – фактичний рівень безробіття, який представлено в долях;

u^* – природний рівень безробіття, виражений в долях.

Рівень безробіття

Рівень безробіття вимірюється шляхом співставлення кількості безробітних з наявною робочою силою і позначається буквою *u*:

$$u = \frac{\text{Кількість безробітних}}{\text{Робоча сила}} \times 100\%$$

а оскільки

Робоча сила = кількість зайнятих + кількість безробітних,

то

$$u = \frac{\text{Кількість безробітних}}{\text{Кількість зайнятих} + \text{Кількість безробітних}} \times 100\% .$$

Рівень безробіття вважається важливим, але не безпомилковим показником. Розрахунок рівня безробіття ускладнюється тим, що критерії віднесення окремих осіб до категорії зайнятих чи безробітних є певною мірою умовними.

Види інфляції

1) за темпами її розвитку:

повзуча - до 10% за рік;

галопуюча - від 10 до 100 % за рік;

гіперінфляція - від 100% за рік.

2) за причинами виникнення:

інфляція витрат - інфляція, яка спричинена збільшенням собівартості продукції, що призводить до підняття цін.

інфляція попиту - інфляція, яка викликана перевищенням платоспроможного попиту над наявною пропозицією, інфляційними очікуваннями;

3) щодо прояву її в економіці:

прихована;

явна.

Причини інфляції

- Дефіцит державного бюджету, що означає перевищення видатків державного бюджету над його доходами.
- Фінансування інвестицій в галузі народного господарства, якщо вони здійснюються знову ж за рахунок „друкарського верстату”.
- Фінансування мілітаризації економіки, тобто збільшення маси грошей в обігу задля розвитку воєнної промисловості.
- Зміни структури ринку в сучасних умовах. Олігополістичний та монополістичний характер економіки призводить до стійкого інфляційного процесу.
- Посилення міжнародних економічних відносин, „відкритість” економік збільшує небезпеку „імпортованої” інфляції, особливо за рахунок зростання цін на такі природні ресурси, як нафта, газ тощо.

Наслідки інфляційних процесів

- загальне нерівномірне зниження реальних доходів усіх верств населення і особливо осіб з фіксованими номінальними доходами;
- знецінення грошових заощаджень населення;
- прискорення матеріалізації грошей;
- зниження мотивації до праці;
- зростання невизначеності та ризику здійснення бізнесу;
- підриг грошової, фінансово-податкової та кредитної системи;
- стимулювання розвитку економічної злочинності, посилення тіньової економіки;
- дезорганізація господарських зв'язків, відродження натурального бартерного обміну;
- затримка інвестиційного процесу, процесу нагромадження і відтворення;
- посилення соціального розмежування в суспільстві, диференціація населення, перерозподіл національного багатства;
- послаблення позицій держави, підриг управлінського механізму економіки;
- соціально-політичне напруження в суспільстві.

Антиінфляційна політика

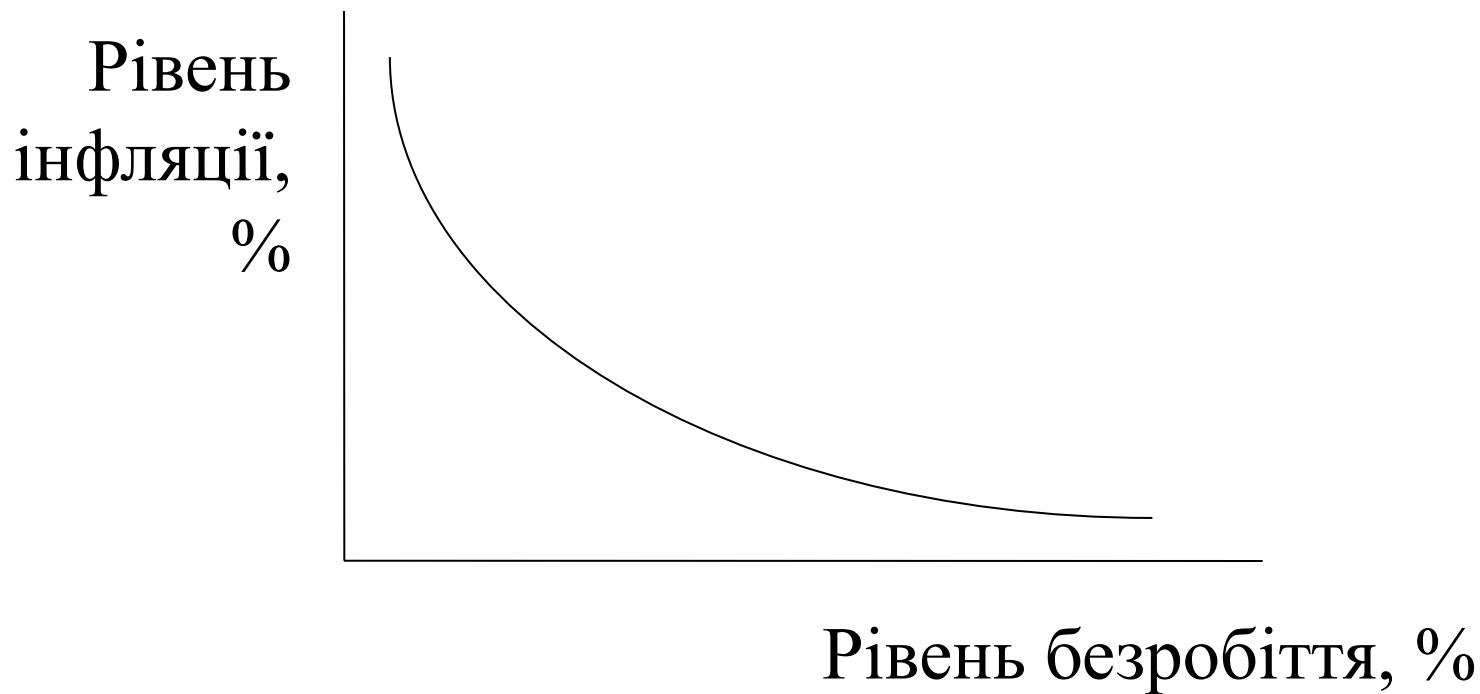
- ефективна політика доходів, яка націлена на стримування інфляції витрат. Прикладом може бути „соціальне партнерство”, участь у прибутках;
- антимонопольна діяльність в сфері ціноутворення;
- політика, націлена на скорочення дефіциту державного бюджету;
- ефективна грошова політика центрального банку (підвищення облікової ставки відсотку, зростання нормативів банківських обов’язкових резервів, продаж цінних паперів).

Використання цих методів призводить до дезінфляції та дефляції.

Дезінфляція – процес зменшення темпів зростання цін.

Дефляція – це зниження загального рівня цін.

Крива Філіпса

Крива Філіпса і стагфляція

- Більшість економістів визнає модель Філіпса діючою лише у короткостроковому періоді, в довгостроковому періоді такі взаємозв'язки між рівнем інфляції і рівнем безробіття повністю відсутні.
- Підтвердженням тому є хоча б стагфляція – інфляція, що супроводжується стагнацією виробництва, а отже одночасним зростанням рівня безробіття і цін.
- Отже, завдання уряду будь-якої країни полягає в тому, щоб зробити безробіття і інфляцію регульованими і найбільш безпечними для економіки і всього суспільства.